

Formování a rozpad sovětského bloku

Opravdu monolit?

Naplnění ruského snu

Střední Evropa a Balkán – hlavní cíle ruské expanze už od 18. století.

Ruský tlak zadržen Krymskou válkou, Berlínským kongresem a paradoxně i 1. světovou válkou, po které se Rusko zhroutilo.

30. léta 20. století – sovětské přípravy na ovládnutí Evropy, plány zkazila německá intervence 22. 6. 1941.

2. světová válka - SSSR obsadil Pobaltí, potvrdil územní zisky získané agresí proti Finsku 1939/40, východní části Polska (pakt MP), obsadil východní Prusko a Podkarpatskou Rus.

Zahájeno formování aliančního systému pod sovětskou hegemonií – první smlouvu podepsal SSSR s ČSR v roce 1943.

Zárodky aliance: SSSR, ČSR a Jugoslávie – teze o slovanské vzájemnosti.

Režimy byly Stalinem vymezeny jako lidové demokracie – nižší stupeň než socialistický SSSR.

Polská otázka – moc přešla do rukou Lublinské vlády, vláda v Londýně odstavena.

Sovětská vojska jsou od roku 1945 v Polsku, kde se podílely na potlačování protikomunistického odporu (1946/1947).

Odmítnutí Marshallova plánu z roku 1947 – symptom pevné sovětské pozice v bloku.

Po Pařížské konferenci byly v roce 1948 uzavřeny smlouvy s Rumunskem a Maďarskem, ve kterých od roku 1945 probíhalo zavádění sovětského systému.

Tendence komunistického myšlení

2. tendence v diskuzích komunistů o uspořádání východní Evropy.

1. Vytváření federativních komunistických útvarů spolupracujících s SSSR (Balkánská federace vedená Jug. nebo Dunajská federace navržená Maďarskem)
2. Návrhy na přivedení satelitů do svazku SSSR – v ČSR (**Gustav Husák** uvažoval o začlenění Slovenska do SSSR už za války), BLR a NDR.

1947 – založení Kominformy, teze o dvou táborech.

Kritika komunistických stran v Itálii a Francii že se nechaly odstavit od moci. Úkol pro ně: zabránit participaci těchto zemí na Marshalově plánu.

Kominfomra (Komunistické informační byro) – převodová páka SSSR ve východní Evropě.

Do konce roku 1949 se doformoval východní blok, společnosti byly různými metodami sovětizovány a jejich ZP podřízena SSSR.

1949 – založení RVHP, centrální plánování ekonomik, v roce 1950 Albánie a NDR - až do **Stalinovy smrti – nástroj přerozdělování zdrojů ze satelitů do SSSR.**

Poté, po reformách 1961, koordinace ekonomik satelitů ze strany SSSR, ovšem bez přímého vykořisťování.

Problém Tito

Formování bloku nebylo bezproblémové. Stalin toužil blok zcela kontrolovat, proto se musel vypořádat s Titovou Jugoslávií.

Tito – korunní princ komunistického hnutí, sám získal moc v Jugoslávii a v následní občanské válce, ve které přišlo o život na 1 – 1,5 mil. lidí ji obhájil.

Ve své době hájil naprosto stejnou politiku jako Stalin.

Projekty na Balkánskou federaci sanovaly územní požadavky Jugoslávie (Bulharsko, Albánie a Řecko). Symptom nezávislé jugoslávské politiky.

Tito preventivně vojensky v roce 1947 obsadil Albánii, aby zabránil jejímu převzetí SSSR.

Po sovětském tlaku musela Jug. v roce 1948 podepsat dohodu, která ji zavazovala konzultovat ZP se SSSR.

Tito v Moskvě protestoval proti vytváření promoskevske kolony v zemi. Obava o ztrátu moci.

Akce bezpečnostních orgánů proti sovětským agentům – jaro 1948 – odvolání sovětských odborníků z Jug. Otevřená roztržka.

Červen 1948 – Informační byro odsoudilo Tita a vyloučila Komunistickou stranu Jugoslávie, SSSR uvalil ekonomické sankce a embargo.

Důsledky roztržky

Jugoslávie – precedent v mezinárodním komunistickém hnutí. Budování socialismu je možné nezávisle na SSSR. Dopad na mezinárodní politiku.

Jugoslávie musela rezignovat na územní nároky na Balkáně a zastavit podporu řeckých komunistů – v Řecku nebyl instalován komunistický režim.

Sovětský postup byl kritizován v Číně – obava ze snahy o napodobení.

Jugoslávie prováděla nezávislou zahraniční politiku, orientovanou na Hnutí nezúčastněných, přestože se jednalo až do 60. let o klasickou „stalinistickou“ zemi z hlediska vnitřního režimu.

Západ Jug. po celou studenou válku podporoval (půjčky, technologie, diplomatická spolupráce), protože ji chápal jako hráz přímému vlivu SSSR.

SSSR nezískal přístup do Středomoří. Sovětská expanze byla zastavena. Počátkem 50. let se SSSR obrátil k otevřeným přípravám na válku a k militarizaci ekonomik satelitů.

Zda se chystal opakovat scénář z korejské války nevíme, dostupné operační plány sovětských satelitů z té doby o přípravách agrese na Západ nesvědčí, některé indicie (militarizace ekonomik) však ano.

5 Operační plány SSSR neznáme.

Faktor Čína

Expanze do Asie plynule navázala na výsledky 2. světové války.

SSSR nakonec podpořil povstání Mao-Ce-tunga v boji v Čankajšekem v Číně (dle čínských komunistů málo) –

1949 – vítězství komunistických povstalců – instalace komunistického režimu v Číně a nacionalistického režimu na Thaj-Wanu.

Sovětská podpora byla skutečně vlažná, SSSR dlouho uznával vládu nacionalistů.

1950 – 1953 – Korejská válka. Na jejím pozadí v Číně upevnili komunisté svoji moc.

1951 – obsazen Tibet, probíhají čistky, plní se koncentrační tábory a je vykonávána revoluční spravedlnost. 1958 – vyhlášení politiky „velkého skoku“.

Do roku 1953 – Čína sleduje ZP SSSR. Po kritice Stalina se začíná Čína osamostatňovat.

Na jednání v Ženevě o Indočíně navrhuje Čína rozdělení země. V dubnu 1954 jsou dočasně urovnány vztahy s Indií, duben 1954 – s Indonésií.

1955 – Bandung – hlavní směr ZP Číny – rozvojové země.

Odlišné názory na ZP se SSSR. Čína např. v roce 1957 požaduje na jednání kom. Stran všeobecnou expanzi a razí tezi o užitečnosti jaderné války (SSSR naopak usiluje o uvolnění) **Od konce 50. let se Čína odklání stále více v ZP od SSSR.**

Komunistický monolit dále puká (Jugoslávie i Čína)

Drolení monolitu

Stalinova smrt – 1953 – signál ke změnám v satelitech. Podpořeno vnitřními problémy.

1953 – demonstrace v ČSR proti měnové reformě.

1953 - problémy v NDR, dělnické nepokoje za zvýšení mezd a snížení norem potlačeny sovětskými tanky.

SSSR modifikoval svoji politiku vůči NDR – ukončení čerpání reparací, snížení německého podílu na financování sovětských vojsk v zemi.

Od dubna 1954 – NDR – standardní člen sovětského bloku.

SSSR se rozhodl konsolidovat svoji sféru v Evropě. Proto 1955 – vznik VS. Proč?

1. Získat formální nástroj ospravedlňující sovětskou vojenskou přítomnost v ve střední Evropě.
2. Získat artikl pro výměnu za rozpuštění NATO aniž by se na sovětské pozici v regionu cokoli změnilo.
3. Reakce na vstup SRN do NATO.

1955 – urovnání vztahu s Jugoslávií, Tito ale nadále mimo blok (výhody spolupráce jak s SSSR, tak Západem)

1956 – rozpuštěno Informační byro, ideologický vliv do značné míry nahradila ekonomická závislost.

Podpora levicových sil na Západě nekončí – pokračuje po celou dobu studené války.

Případ Polsko

Změny v sovětské politice nezabránilly první systémové krizi marxistických režimů, spíše ji podpořily, protože politické elity i obyvatelé vycítily příležitost omezit sovětskou nadvládu.

Místním komunistům šlo o zvýšení své vlastní moci v jimi ovládaných zemích.

1956 – boje uvnitř mocenské elity v Polsku, propuštění uvězněného Gomulky. Červen 1956 – demonstrace v Poznani za zvýšení mezd.

Polští komunisté rozhodli o návratu Gomulky do čela strany.

SSSR se pokusil od dění zasáhnout. Varšavu navštívila sovětská delegace (Bulgakov a Zukov) a měla tendenci „dělat pořádek“.

Gomulka se postavil na odpor a hrozil nasazením armády proti sovětským jednotkám v Polsku.

Moskva ustoupila, polští komunisté získali moc v Polsku a sovětské odborníci museli odejít do SSSR.

Gomulka nezpochybňoval socialistický charakter Polska, jeho místo v socialistickém táboře ani spojenectví se SSSR.

Chtěl pouze, aby v Polsku vládli komunisté polští a ne sovětské. Diametrálně odlišná situace se vyvinula v Maďarsku.

Případ Maďarsko

40. léta - Rákosiho režim v Maďarsku – jeden z nejtvrdších.

Po změnách v SSSR převzal funkci premiéra vůdce reformistů – **Imre Nagy**. Nicméně v roce 1955 byl znovu z vlády vytlačen.

Liberalizace společnosti změnila atmosféru v zemi. **Rákosi byl Sověty sesazen a nahrazen Ernoe Geröm.**

Pod vlivem vítězství Gomulky v Polsku vypukly demonstrace a byly ničeny symboly komunistické moci.

Gerö prosadil návrat Nagye a požádal SSSR o vojenský zásah.

Veřejnost reagovala generální stávkou, povstáním a pouličními nepokoji.

Sověti sesadili Geröra nahradili jej v čele strany Kádárem, který slíbil potlačení nepokojů a politické změny.

SSSR se připravoval k vojenskému zásahu.

Nagy (premiér) varoval, že pokud SSSR nezastaví vojenské přípravy vystoupí z VS a požádal o pomoc OSN (1. 11.1956)

4. 11. 1956 – počátek sovětského postupu, povstání potlačeno, Nagy popraven. Čistky zasáhly na 100 000 lidí, 26 000 vězení, 10 000 koncentrák, 229 popraveno.

Disciplína v sovětském bloku byla obnovena a krize překonána.

Maďarsko mohlo uvažovat o vnitřních reformách za podmínky podřízení ZP SSSR.

Pravidla bloku

Pravidla v sovětském bloku po roku 1956.

1. Moskva rezignovala na přímou kontrolu satelitů. Nebylo nutné ortodoxně sledovat marxistický sovětský model. Stačil dostatečný respekt k prvnímu státu dělníků a rolníků.
2. V případě ohrožení socialismu si SSSR vyhrazuje právo vojensky zasáhnout. **Brežněvova doktrína se zrodila před Brežněvem, viz NDR 1953 a Polsko (hrozba) a Maďarsko 1956.**
3. Satelitní státy podřídily Moskvě zahraniční politiku a byly pevnou součástí VS.
4. Satelitní země respektují sovětskou vojenskou přítomnost.

Albánie ani Jugoslávie nebyly součástí sovětského bloku!

Roli zlobivého dítěte hráli v sovětském bloku Rumuni. Od 60. let rozvolňují svoje vazby na RVHP i VS. Navazují užší ekonomickou spolupráci jak s Jugoslávií, tak se Západem (1967 – diplomatické styky s SRN jako první soc. stát).

Z Rumunska odchází sovětská armáda – Rumunsko je nadále součástí VS. Rumunsko také udržovalo diplomatické styky s Izraelem i po roce 1967.

Tento režim v rámci „východního bloku“ fungoval až do jeho rozpadu koncem 80. let. Sovětské zásahy v ČSSR 1968 a příprava na intervenci v Polsko počátkem 80. let byly důsledky uplatnění těchto pravidel.

Západ obecně respektovat, že „tam u nich“ platí tato pravidla.

Tento režim nevyhovoval Číně – konec 60. let – dokončení roztržky.

Další literatura

Crozier, B. (2004): Vzestup a pád sovětské říše. Praha, s. 21 – 184 a 447 – 449.

Johnson, P. (1991): Dějiny 20. století. Praha. (pasáže věnované tématům kurzu)